

ประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ในประเทศไทย

The Historiography of Modern Architecture in Thailand

ชมชน ฟุสินไพบูลย์

Chomchon Fusinpaipoon

ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department of Architecture, Faculty of Architecture, Chulalongkorn University

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอพัฒนาการของประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย ในแง่ของกรอบทฤษฎีในการศึกษา หลักฐานที่ใช้กรอบเวลาในการศึกษา และปัจจัยแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมและการเมืองที่ส่งผลต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านนี้ เนื้อหาเริ่มด้วยการอภิปรายถึงจุดกำเนิดของงานวิจัยที่สามารถเรียกได้ว่าเป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2530 ในช่วงที่การเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของประเทศไทยและกิจกรรมเกี่ยวกับการก่อสร้างขยายตัวอย่างมาก ควบคู่ไปกับกระแสการตั้งคำถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์ของชาติในภาวะที่ดูเหมือนว่าโลกาภิวัตน์กำลังทำให้เมืองทุกแห่งในโลกมีลักษณะเหมือนกันเข้าไปทุกขณะ จากนั้นได้อภิปรายถึงงานวิจัยในช่วงสิบปีให้หลังซึ่งมีการใช้กรอบทฤษฎีในการศึกษา หลักฐานที่ใช้ และการกำหนดกรอบเวลาในการศึกษาที่หลากหลายและเริ่มตั้งคำถามถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่และสถานะของความเป็นสมัยใหม่ในประเทศไทยชัดเจนขึ้น

คำสำคัญ : สถาปัตยกรรมสมัยใหม่, ประวัติศาสตร์นิพนธ์, ทฤษฎีหลังอาณานิคม



รูปตัดหอประชุม
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
พ.ศ. 2480
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุ
แห่งชาติ.

Abstract

This paper provides a survey of how the historiography of modern architecture in Thailand has been developed in terms of the oretical frameworks, evidence, time frames, and socio-political factors that have contributed to the development. It discusses the unique circumstances, namely the economic boom and a concern about national identity in architecture that ignited the sense of a need for what might be considered a history of modern architecture in Thailand during the 1980s and 1990s. Following that, this paper provides a review of recent scholarship on the relationship between architecture and modernity in Thailand to show the current stage of critical research on the topic. It also discusses how postcolonial theories, previously unpopular and seldom explicitly used in Thai studies because Thailand was not colonised by any western power, might benefit the research about modern architecture in the country.

Keywords : Modern architecture, Historiography, Postcolonial Theories

บทนำ

รูปแบบ อิทธิพล การปรับใช้ และคำจำกัดความของความเป็นสมัยใหม่

บทความนี้มุ่งสำรวจและทบทวนประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยใน 4 ประเด็นคือ กรอบทฤษฎี หลักฐาน ขอบเขตของช่วงเวลา และประเด็นทางสังคมและการเมืองที่มีผลต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านนี้

เมื่อกล่าวถึงกรอบทฤษฎีในการทำวิจัยด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยซึ่งนำมาสู่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยนั้น เราอาจเริ่มพิจารณาตำแหน่งแห่งที่ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยในประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ของโลกก่อนเป็นลำดับแรก เดิมทีสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยแทบไม่ได้ถูกกล่าวถึงเลยในหนังสือภาษาอังกฤษเล่มสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในโลก หนังสือที่มีตัวอย่างจากประเทศไทยรวมอยู่ด้วยมักเป็นการรวบรวมสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากทุกภูมิภาคทั่วโลก และสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากภูมิภาคต่าง ๆ เหล่านั้น รวมทั้งประเทศไทย มักถูกอธิบายว่าเป็นการแตกแขนงมาจากสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในยุโรปและอเมริกาเหนือซึ่งถูกแต่งตั้งให้เป็นจุดกำเนิดของสถาปัตยกรรมแขนงนี้ นี่เป็นตัวอย่างที่กรอบทฤษฎีหลักในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยและประเทศอื่น ๆ นอกยุโรปและอเมริกาเหนือ กล่าวคือสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยเป็นแขนงหนึ่งของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ‘ต้นตำรับ’ ในโลกตะวันตก ที่เกิดจากการ ‘ปรับใช้’ ให้เข้ากับปัจจัยแวดล้อมด้านต่าง ๆ ของประเทศไทย โดยส่วนมากเน้นเรื่องภูมิอากาศที่แตกต่างกันเป็นหลัก

ตัวอย่างงานจากประเทศไทยที่ปรากฏในหนังสือภาษาอังกฤษเล่มสำคัญเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในโลก นำเรามาสู่ประเด็นเรื่องหลักฐานสนับสนุนที่ใช้ในประวัติศาสตร์นิพนธ์ภายใต้กรอบทฤษฎีหลักดังที่กล่าวไปแล้ว ตัวอย่างแรกจากประเทศไทยคือ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พ.ศ. 2519) ออกแบบโดย ดร. สุเมธ ชุมสาย ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมเล่มสำคัญ *Sir Banister Fletcher's a History of Architecture* ฉบับ พ.ศ. 2530 จากการวิเคราะห์องค์ประกอบหลักของอาคารที่เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างที่ว่างและรูปทรงเรขาคณิต โครงสร้างหลักที่ทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก การยื่นยาวขององค์ประกอบด้านบนทางเข้าหลักที่ต้อนรับและกันแดดฝนได้ดี ตัวอย่างนี้ถูกอธิบายสั้น ๆ ว่าเป็นงาน “คอนกรีตสมัยใหม่ระดับภูมิภาค” โดยเป็นการสานต่อ “รูปแบบ”

สากล (International Style) ซึ่งถูกคิดขึ้นครั้งแรกโดยสถาปนิกยุโรป¹ อาคารหลังเดิมถูกใช้เป็นตัวอย่างจากประเทศไทยอีกครั้งในฉบับ พ.ศ. 2539 โดยมีคำอธิบายไม่ต่างจากเดิมนัก

ในด้านขอบเขตของเวลา หนังสือที่รวบรวมสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากทุกภูมิภาคทั่วโลกที่ออกมาในช่วงหลังมีการขยายขอบเขตของการคัดเลือกตัวอย่างอาคารจาก “ภูมิภาค” ต่าง ๆ ในโลกให้ครอบคลุมอาคารที่สร้างในคริสต์ศตวรรษที่ 20 ใน “รูปแบบ” อื่น ๆ นอกเหนือจากแบบ “สมัยใหม่ (Modern)” ที่สร้างหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 เป็นต้นมาด้วย² การทำเช่นนี้มุ่งที่จะนำเสนอสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นในบริบทของความเป็นสมัยใหม่ในประเทศต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งอาจมีความแตกต่างกันในทางการเมือง สังคม วัฒนธรรม และเทคโนโลยี ในช่วงเวลาเดียวกัน หรือแตกต่างกันในศตวรรษดังกล่าว แต่มีความเชื่อมโยงกันในบางแง่มุม

พิพิธภัณฑสถานศาสตร์รูปแบบสมัยใหม่ โดย ดร.สุเมธ ชุมสาย ในหนังสือชุดนี้จึงปรากฏอยู่ร่วมกับ People’s Park Complex ในสิงคโปร์ ซึ่งเป็นอาคารรูปแบบสมัยใหม่ซึ่งสร้างในเวลาไล่เลี่ยกัน (พ.ศ. 2516) Institute Teknologi Bandung (พ.ศ. 2463) ในอินโดนีเซียซึ่งเป็นอาคารสมัยใหม่จากยุคก่อนหน้าที่มีรูปทรงหลังคาประยุกต์มาจากสถาปัตยกรรมท้องถิ่น และพระเมรุมาศพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2454) ซึ่งเป็นอาคารชั่วคราวรูปแบบดั้งเดิม แต่มีการใช้โครงสร้างเหล็กสมัยใหม่ เป็นต้น

การพิจารณาหนังสือภาษาอังกฤษประเภทที่สองนี้ชี้ให้เห็นว่า กรอบทฤษฎี หลักฐาน ขอบเขตของช่วงเวลา และประเด็นทางสังคมและการเมืองที่มีผลต่อประวัติศาสตร์นิพนธ์ได้เปิดกว้างและรองรับความหลากหลายมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการจำกัดความของคำว่า “สมัยใหม่” ในงานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่เปิดกว้างและหลากหลายขึ้นนั่นเอง กล่าวคือการใช้ศัพท์ภาษาอังกฤษคำว่า Modern Architecture ด้วย “M” ตัวใหญ่ เดิมทีหมายถึงสถาปัตยกรรมที่ออกแบบตามแนวคิดหรือรูปแบบของ Modern Movement ในยุโรป เช่น การออกแบบผังแบบเปิด การใช้คอนกรีต เหล็ก และกระจก การใช้สาลอย การต่อต้านเครื่องประดับตกแต่ง เป็นต้น ในขณะที่การใช้คำว่า modern architecture ด้วย “m” ตัวเล็ก ไม่ได้จำเพาะเจาะจงแต่สถาปัตยกรรมตามแนวทางของ Modern Movement เท่านั้น แต่หมายถึงสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นจากแนวคิดสมัยใหม่ในช่วงเวลาที่ความเป็นสมัยใหม่ เช่น การตั้งคำถามกับประเพณีและความเชื่อดั้งเดิม การตื่นตัวเรื่องสิทธิเสรีภาพ การปฏิวัติอุตสาหกรรม การขยายตัวของสังคมเมือง การควบคุมพฤติกรรมและลงโทษประชาชนแบบใหม่ รวมถึงจักรวรรดินิยมและการล่าอาณานิคม ได้ส่งผลกระทบต่องาน สังคม วัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี ตลอดจนความรู้สึกนึกคิดของผู้คนที่มีต่อตนเองและสังคม ณ ที่ใดที่หนึ่ง ทั้งในยุโรปและภูมิภาคอื่น ๆ ทั่วโลกใน

ช่วงเวลาใดเวลาหนึ่งนับจากคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา หรือหลังจากนั้น ในบางกรณี แล้วแต่สถานการณ์และคำจำกัดความของความเป็นสมัยใหม่ในแต่ละที่ ซึ่งไม่จำเป็นต้องเหมือนกันหรือเกิดพร้อมกับที่อื่นก็ได้ แม้จะส่งผลถึงกันในทางใดทางหนึ่ง³

ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย เอกเชน ประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศอื่น ๆ ไม่ใช่เพียงเรื่องของ การเปลี่ยนแปลงด้านรูปแบบ แนวคิดของสถาปนิก หรือวัสดุ และวิธีการก่อสร้างที่สามารถศึกษาอย่างเป็นเอกเทศเท่านั้น แต่สามารถทำความเข้าใจควบคู่ไปกับ ประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง สังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจในช่วง ความเป็นสมัยใหม่ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ บทความนี้นำเสนอพัฒนาการ ของงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย ซึ่งมีความสัมพันธ์กับงานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยใหม่ในสำนักต่าง ๆ

“บันทึก” สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย ภายใต้กรอบ การเขียนประวัติศาสตร์แห่งชาติ

ประเทศไทยหรือสยามเป็นประเทศเอกราชประเทศเดียวในภูมิภาคเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึงสงครามโลกครั้งที่ 2 ประวัติศาสตร์กระแสหลักของประเทศไทยทั้งที่เขียนโดยนักวิชาการไทย และต่างประเทศได้อธิบายสถานะอันเป็นเอกลักษณ์นี้ว่า เป็นผลจากความ สามารถขององค์พระมหากษัตริย์แห่งราชวงศ์จักรีที่ได้ทรงปฏิรูปประเทศ โดยการ ‘ปรับใช้’ ระบบการปกครอง การศาล การศึกษา การทหาร และ วัฒนธรรมสมัยใหม่จากตะวันตกให้เข้ากับบริบทของสังคมสยามตั้งแต่ช่วง กลางคริสต์ศตวรรษที่ 19 จนสามารถต่อรองและต่อกรกับมหาอำนาจตะวันตก ได้⁴ ทำให้สยามก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่ (modernity) หรือความทันสมัย ซึ่งแม้ว่าจะเกิดหลังความเป็นสมัยใหม่ในโลกตะวันตก และยังไม่สมบูรณ์เนื่อง ด้วยอุปสรรคและข้อจำกัดหลายประการ แต่ก็เป็นการก้าวเข้าสู่ความเป็น สมัยใหม่ที่ผสานด้วยประเพณีดั้งเดิมด้วยวิถีของสยามเอง โดยไม่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตกเอกเชนประเทศเพื่อนบ้าน ประวัติศาสตร์แห่งชาติ ดังกล่าวสร้างกรอบทฤษฎีให้กับประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรม สมัยใหม่ในประเทศไทยในเวลาต่อมา

งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ชิ้นแรก ๆ ในช่วง พ.ศ. 2533-2539 นำโดยผุสดี ทิพทัส และวิมลลธิ์ หรยางกูร มีจุดมุ่งหมาย หลักในการสำรวจและจัดระบบข้อมูลเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ใน ประเทศไทยที่สร้างตั้งแต่ช่วง พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา ด้วยหลักฐานจากการ วิเคราะห์งานสถาปัตยกรรมจริง ข้อเขียนที่เกี่ยวข้องกับแนวความคิดในการ ออกแบบ และการสัมภาษณ์สถาปนิก⁵ การกำหนดกรอบเวลาโดยเริ่มต้นที่

พ.ศ. 2475 นั้นมีเหตุผลมาจากกรอบทฤษฎีในการศึกษา กล่าวคือ ช่วงเวลาหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นช่วงเวลาที่สังคมไทยก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่อย่างชัดเจนอีกช่วงหนึ่ง โดยการ ‘ปรับใช้’ ระบบการปกครอง การศาล การศึกษา การทหาร และวัฒนธรรมสมัยใหม่จากตะวันตก ผสมกับประเพณีดั้งเดิมยังเป็นแนวทางหลักในการก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสยาม แม้จะมีความแตกต่างในตัวระบบและรายละเอียดต่าง ๆ เมื่อเทียบกับวิธีการภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ แต่กรอบหลักที่ว่าประเทศไทยก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่ด้วยตัวเองนั้นยังคงเดิม และสำหรับช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมานี้ สถาปนิกไทยที่ได้รับการศึกษาจากยุโรปเริ่มมีบทบาทสำคัญในการออกแบบก่อสร้างในประเทศไทยแทนสถาปนิกต่างชาติ รวมทั้งแนวทางออกแบบได้เริ่มมีการ ‘ปรับใช้’ แนวคิดของ Modern Movement มากขึ้นเป็นลำดับ

ปัจจัยแวดล้อมสำคัญที่กระตุ้นให้มีการบุกเบิกงานวิจัยเรื่องนี้คือการขยายตัวทางเศรษฐกิจขนาดใหญ่ในช่วง พ.ศ. 2526–2539 ที่ทำให้เกิดการก่อสร้างอาคารจำนวนมาก พร้อมกับการขยายตัวของวงการวิชาชีพและการศึกษาสถาปัตยกรรม หากแต่ยังไม่มีการบันทึกข้อมูลไว้อย่างเป็นระบบเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาและพัฒนาวงการต่อไป งานวิจัยรุ่นบุกเบิกนี้จึงมองกลับไปทำงานสถาปัตยกรรม แนวคิด และการปฏิบัติวิชาชีพของสถาปนิกในช่วงเวลาตั้งแต่หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 ถึงทศวรรษที่ 2530 เพื่อค้นหารูปแบบและแนวคิดทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่จากตะวันตกถูกนำมาประยุกต์ให้เข้ากับบริบทและสถานการณ์ในประเทศไทยในช่วงเวลาต่าง ๆ ในช่วงหกสิบปีก่อนหน้านั้นอย่างไร งานวิจัยกลุ่มดังกล่าว “บันทึก” ทั้งงานที่ดีและงานที่เป็นที่ถกเถียง โดยไม่ได้ชี้กันอย่างชัดเจนว่าอาคารไหนดีหรือไม่ดี แต่นำเสนอที่มาที่ไปทั้งในเรื่องของรูปแบบ แนวคิด และปัจจัยแวดล้อมที่ทำให้อาคารเหล่านั้นเกิดขึ้น และให้ผู้อ่านเป็นผู้คิดต่อเองว่าสถาปัตยกรรมในปัจจุบันและอนาคตควรได้รับการพัฒนาไปในทิศทางใด

อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาปัจจัยสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดงานวิจัยรุ่นบุกเบิกนี้จะพบว่า ผู้วิจัยหลักไม่ได้ไร้ซึ่งความเห็นต่องานที่ดีและเป็นที่ถกเถียงเสียทีเดียว ปัจจัยดังกล่าวคือการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์อาคารจำนวนมากในช่วง พ.ศ. 2526–2539 ที่ออกแบบและสร้างในรูปแบบที่เรียกกันทั่วไปว่า “กล่องกระจก” หรืออาคารพาณิชย์กรรมหรือพักอาศัยในรูปแบบสถาปัตยกรรมตะวันตกในอดีต เช่น คลาสสิก ทิวเดอร์ บาวาเรีย ฯลฯ ซึ่งทั้งหมดถูกออกแบบเพื่อดึงดูดผู้บริโภค แสดงความทันสมัยและฐานะทางเศรษฐกิจของผู้เป็นเจ้าของ โดยเมื่อประกอบกับกระแสความคิดที่ว่าโลกยุคโลกาภิวัตน์จะทำให้ทุกที่ในโลกเหมือนกัน และความสนใจในเรื่องมรดกและศิลปวัฒนธรรมของชาติที่เพิ่มขึ้นอันเนื่องมาจากการเฉลิมฉลองสองศตวรรษ

กรุงเทพมหานครและราชวงศ์จักรีแล้ว จะเข้าใจได้ว่าผู้วิจัยหลักของงานรุ่นบุกเบิกดังกล่าวเป็นผู้มีส่วนร่วมในการวิพากษ์วิจารณ์ถึงความเหมาะสมกับบริบทของอาคารเหล่านั้น และเป็นผู้ร่วมค้นหาสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยที่เหมาะสมกับบริบท และสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยที่แสดงถึงอัตลักษณ์ไทยและ/หรืออัตลักษณ์ท้องถิ่น ในวงวิชาชีพและวิชาการสถาปัตยกรรมอย่างต่อเนื่อง⁶

นี่เป็นที่มาของข้อสังเกตว่าประเด็นเรื่องความเหมาะสมกับบริบท และการค้นหาอัตลักษณ์ที่เหมาะสมสำหรับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย หรือที่อาจเรียกได้ว่าสถาปัตยกรรมไทยร่วมสมัยนั้น มีความเกี่ยวข้องอย่างแยกไม่ออกกับกรอบความคิดทางประวัติศาสตร์กระแสหลักหรือประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ว่า ประเทศไทยก้าวสู่ความเป็นสมัยใหม่ด้วยตัวเองเพราะรอดพ้นจากการตกเป็นอาณานิคมของประเทศตะวันตกเยี่ยงประเทศเพื่อนบ้าน เหตุนี้วัฒนธรรมไทยสมัยใหม่รวมไปถึงสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่และร่วมสมัยที่ดีจึงคือผลของการสร้างสมดุลระหว่าง “ความทันสมัย” และ “ความเป็นไทย” “อัตลักษณ์ไทย” หรือ “อัตลักษณ์ท้องถิ่น”

กล่าวโดยสรุปคือ เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยภาษาไทยด้านประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยรุ่นบุกเบิกกับหนังสือภาษาอังกฤษชนิดรวมเล่มข้างต้นพบว่า งานวิจัยภาษาไทยดังกล่าวมีการกำหนดขอบเขตของการศึกษาล้ำคลึงกับงานภาษาอังกฤษประเภทที่สอง กล่าวคือไม่ได้จำกัดขอบเขตการวิจัยอยู่เพียงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในแง่ของ M ใหญ่ หรือสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ตามแนวทางของ Modern Movement เท่านั้น แต่ครอบคลุมสถาปัตยกรรมที่ถูกสร้างขึ้นจากแนวคิดที่หลากหลาย ทั้งที่เปิดรับและ/หรือวิพากษ์วิจารณ์ความเป็นสมัยใหม่กระแสหลักด้วย เช่น การค้นหาอัตลักษณ์ไทยในสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย เป็นต้น

อย่างไรก็ตามเนื่องจากงานวิจัยรุ่นบุกเบิกที่ได้อภิปรายไปแล้ว มุ่งศึกษางานของสถาปนิกไทยเกือบทั้งหมด จึงไม่ครอบคลุมงานช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง พ.ศ. 2475 แต่มีงานรุ่นบุกเบิกอีกประเภทหนึ่งที่มุ่งศึกษาอาคารที่เรียกกันโดยทั่วไปว่า “สถาปัตยกรรมแบบตะวันตก” หรือ “สถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตก” ที่ถูกสร้างขึ้นอย่างแพร่หลายตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พ.ศ. 2475⁷ ถ้าไม่นับงานที่มุ่งบันทึกข้อมูลเกี่ยวกับช่างและสถาปนิกต่างชาติในสมัยดังกล่าว⁸ งานวิจัยรุ่นบุกเบิกกลุ่มนี้มุ่งวิเคราะห์รูปแบบของงานสถาปัตยกรรมเป็นหลัก โดยเปรียบเทียบงานในประเทศไทยกับงานต้นแบบในตะวันตก และวิเคราะห์ว่างานในประเทศไทยถูกประยุกต์อย่างไร หรือมีการผสมผสานรูปแบบไทยเข้าไปด้วยอย่างไร กล่าวได้ว่าแม้การศึกษาในแนวทางนี้ตอบรับกับคำจำกัดความของความเป็นสมัยใหม่ที่เปิดกว้างและหลากหลายมากขึ้น กล่าวคือไม่ได้จำกัดหลักฐานและกรอบเวลาอยู่ที่สถาปัตยกรรมที่เริ่มรับแนวความคิดของ Modern Movement หลัง

พ.ศ. 2475 เท่านั้น แต่ก็ยังตั้งอยู่บนฐานความคิดของการหาสมดุลระหว่าง
สิ่งทันสมัยและความเป็นไทยอันเป็นเอกลักษณ์ ตามมุมมองของการศึกษา
ประวัติศาสตร์ชาติไทยกระแสหลักเช่นกัน

งานวิจัยและประวัติศาสตร์นิพนธ์ยุคบุกเบิกทุกงานที่กล่าวมานี้มี
คุณูปการใหญ่หลวง เพราะเป็นการสร้างฐานข้อมูลขนาดใหญ่อย่างเป็นระบบ
ให้กับงานวิจัยที่ละเอียดขึ้นในแง่มุมต่าง ๆ ต่อไป แต่จะเป็นแง่ไหนบ้างนั้น
กรอบทฤษฎีจะเป็นตัวกำหนด ซึ่งถ้างานวิจัยรุ่นหลังยังใช้กรอบทฤษฎีเดียวกับ
งานวิจัยรุ่นบุกเบิกนี้ ประวัติศาสตร์นิพนธ์จะมีข้อจำกัดในแง่ที่ไม่สามารถก้าว
พ้นเรื่องราวของ ‘รูปแบบ’ ‘อิทธิพล’ ‘การปรับใช้’ และอัตลักษณ์ ‘ความเป็น
ไทย’ ที่ค่อนข้างตายตัวและมีมาตรฐานได้ ในระยะหลังจึงเริ่มมีงานวิจัยและ
ประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่ใช้กรอบทฤษฎีที่แตกต่างออกไป

“อ่าน” สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยผ่านกรอบทฤษฎี วิพากษ์ประวัติศาสตร์แห่งชาติ

ในขณะที่งานวิจัยด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยรุ่นบุกเบิกได้
เริ่มถูกตีพิมพ์ในช่วงปลายทศวรรษที่ 2530 งานวิจัยด้านประวัติศาสตร์ไทย
สมัยใหม่ในช่วงดังกล่าวเริ่มมีการนำเสนออีกแง่มุมหนึ่งของประวัติศาสตร์
ชาติไทยในช่วงเวลาของการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19
เป็นต้นมา โดยแย้งว่าในช่วงปลายศตวรรษดังกล่าวสยามมีสถานะเป็น
ประเทศ “กึ่งอาณานิคม (semi-colonial)” เนื่องด้วยการเมืองการปกครอง
และเศรษฐกิจของประเทศถูกแทรกแซงและกำหนดโดยอังกฤษและฝรั่งเศส
ซึ่งเป็นมหาอำนาจเจ้าอาณานิคมในภูมิภาคนี้เป็นอย่างมาก ประเทศทั้งสองมี
ข้อตกลงระหว่างกันว่าต้องการคงสถานะของสยามให้เป็นประเทศเอกราชไว้
เพื่อเป็น “รัฐกันชน (buffer state)” ระหว่างอินเดียของอังกฤษและอินโดจีน
ของฝรั่งเศส⁹ การวิจัยด้านประวัติศาสตร์ในแนวทางนี้มองว่าความเป็นสมัยใหม่
ของสยามสามารถทำความเข้าใจได้จากสถานะอันคลุมเครือ สถานการณ์ที่
บีบคั้นและมาตรการต่าง ๆ ที่เป็นผลตามมา เช่น องค์พระมหากษัตริย์แห่งสยาม
มีความจำเป็นต้องรวมศูนย์อำนาจการปกครองเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อคนอำนาจ
ของอังกฤษและฝรั่งเศสที่แผ่เข้ามาในพื้นที่ชายขอบของพระราชอาณาจักร
ที่แต่เดิมเป็น “ประเทศราช” ของสยาม ซึ่งอาจกล่าวได้อีกแบบหนึ่งว่า สยาม
พยายามสร้างอาณานิคมของตนเองในพื้นที่ดังกล่าว¹⁰ มาตรการนี้เป็นที่มา
ของการสร้างรัฐชาติสมัยใหม่ที่มีการแบ่งเขตแดนชัดเจนและแนวคิดชาตินิยม
ซึ่งได้รับการพัฒนาต่อแม้หลังเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ. 2475 อีกทั้ง
ยังเป็นที่มาของแนวคิดเรื่อง “ความเป็นไทย” กล่าวคือผู้ที่อยู่ในอาณานิคม
ของผืนแผ่นดินไทยเป็นคนไทย และมีลักษณะเฉพาะร่วมกันเป็นลักษณะ
ประจำชาติ แนวความคิดดังกล่าวมักเกี่ยวข้องกับการกดขี่หรือกดดัน

วัฒนธรรมย่อยหรือชนกลุ่มน้อย ผู้ที่ไม่เห็นด้วยกับส่วนกลาง และการสร้างลำดับชั้นของสังคมและเพศสภาพ¹¹ กรอบทฤษฎีในการศึกษาประวัติศาสตร์ไทยสมัยใหม่ดังกล่าวเริ่มเป็นที่สนใจมากขึ้นตามลำดับในบริบทของสังคมไทยที่เปลี่ยนไปมากหลังทศวรรษที่ 2530 อันเป็นผลจากการเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างก้าวกระโดด และการติดต่อสื่อสารที่สะดวกและแพร่หลายมากขึ้น ซึ่งไม่เพียงนำความมั่งคั่งมาสู่สังคมเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพมหานครอย่างมหาศาล ก่อนที่จะสะดุดลงในวิกฤติเศรษฐกิจใน พ.ศ. 2540 แต่ยังได้สร้างความตื่นรู้ถึงความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองและชนบท และประเด็นคำถามเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐและประชาชนเพิ่มมากขึ้น สถานะการตื่นรู้ดังกล่าวได้รับการสนับสนุนจากการประกาศใช้รัฐธรรมนูญปี 2540 ซึ่งอาจเรียกได้ว่าเป็น ‘รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน’ ซึ่งมีเจตนารมณ์ในการขยายสิทธิ เสรีภาพ และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการเมือง การตรวจสอบอำนาจรัฐโดยประชาชน และการเพิ่มเสถียรภาพและประสิทธิภาพของระบบการเมืองเป็นหลัก

จนในช่วงครึ่งหลังของทศวรรษที่ 2540 เป็นต้นมา เริ่มมีงานวิจัยที่มีกรอบเวลาของกรณีศึกษาครอบคลุมทั้งสถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในช่วงครึ่งหลังของคริสต์ศตวรรษที่ 19 ถึง พ.ศ. 2475 และสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ตั้งแต่ พ.ศ. 2475 จนถึงช่วงทศวรรษที่ 2510 โดยวิเคราะห์งานทั้ง 2 ประเภทภายใต้บริบทของความเป็นสมัยใหม่ชัดเจนขึ้น ด้วยวิธีการ “อ่าน” สัญลักษณ์ทางสังคม การเมือง และวัฒนธรรมผ่านสถาปัตยกรรมภายใต้กรอบทฤษฎี ‘สัญลักษณ์วิทยา’

หนึ่งในงานชิ้นแรก ๆ ในกลุ่มนี้อยู่ในรูปของวิทยานิพนธ์ภาษาอังกฤษระดับดุษฎีบัณฑิตของคัมพงค์ หนูบรรจง ในชื่อ “Power, Identity, and the Rise of Modern Architecture : From Siam to Thailand”¹² ซึ่งเขียนขึ้นใน พ.ศ. 2546 และใช้เวลากว่าสิบปีก่อนที่จะปรับและเพิ่มเติมเนื้อหา และตีพิมพ์เป็นหนังสือในชื่อ The Aesthetics of Power : Architecture, Modernity, and Identity from Siam to Thailand ใน พ.ศ. 2556¹³ งานชิ้นนี้เปิดมุมมองใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยด้วยการมุ่งค้นหาความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและอัตลักษณ์ที่ถูกสื่อออกมาผ่านงานสถาปัตยกรรม ประเด็นสำคัญอยู่ที่การเชื่อมโยง “ความเป็นไทย” ที่ถูก “สร้าง” โดยชนชั้นนำไทยสมัยต่าง ๆ เข้ากับการเลือก “สร้าง” อาคารรูปแบบต่าง ๆ ในสมัยนั้น ๆ ทั้งรูปแบบตะวันตกและรูปแบบที่เกิดจากความพยายามที่จะผสมผสานรูปแบบไทยเข้าไป รวมถึงรูปแบบสมัยใหม่ในเวลาต่อมา

งานวิจัยภาษาไทยที่จับประเด็นคล้ายกับงานภาษาอังกฤษข้างต้นคือ วิทยานิพนธ์ระดับมหาบัณฑิตของ ชาตรี ประกิตนันทการ ซึ่งต่อมาตีพิมพ์เป็นหนังสือ 2 เล่มใน พ.ศ. 2547 และ พ.ศ. 2552¹⁴ การตีพิมพ์ผลงานเป็นภาษาไทยน่าจะเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้งานเป็นที่แพร่หลายในประเทศไทย

มากกว่างานชิ้นแรก กรอบทฤษฎี ‘สัญญาวิทยา’ ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยของชาติรีไม่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในโลกตะวันตกและประเทศไทย ที่เน้นประเด็นของ ‘รูปแบบ’ ‘อิทธิพล’ และ ‘การปรับใช้’ แต่มุ่งนำเสนอการอ่านความหมายของการเปลี่ยนแปลง การตัดขาดจากยุคสมัยหนึ่งไปอีกสมัยหนึ่งผ่านรูปแบบของสถาปัตยกรรม โดยเน้นเนื้อหาในส่วนของการก้าวข้ามจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่ระบอบประชาธิปไตย ซึ่งแสดงออกด้วยสถาปัตยกรรมของคณะราษฎร โดย ‘อ่าน’ ความเรียบง่ายขององค์ประกอบสถาปัตยกรรมหลัง พ.ศ. 2475 ว่าเป็นสัญลักษณ์ของการตัดขาดจากยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ที่สถาปัตยกรรมเต็มไปด้วยสิ่งประดับตกแต่งที่แสดงฐานานุศักดิ์ทางสถาปัตยกรรม หรือถ้าอาคารบางหลังยังต้องการให้มีลวดลายประดับตกแต่งแบบไทยก็จะเป็นลวดลายลดทอนเรียบง่ายขึ้น และสร้างด้วยวัสดุสมัยใหม่อย่างคอนกรีต¹⁵

งานวิจัยในกลุ่มดังกล่าวได้บุกเบิกแนวทางใหม่ในการศึกษาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยที่เน้นการตีความและวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้น และปฏิเสธแนวคิดที่ว่าประวัติศาสตร์คือการบันทึกสิ่งที่เกิดขึ้นจริงเท่านั้น เพราะสุดท้ายแล้วการเลือกที่จะบันทึกหรือไม่บันทึกงานชิ้นไหนหรือสถาปนิกคนใด ตลอดจนการจัดระบบสิ่งที่บันทึกนั้นก็หนีไม่พ้นการใช้กรอบทฤษฎีของสำนักใดสำนักหนึ่งมาเป็นตัวกำหนด ซึ่งการใช้กรอบทฤษฎี ‘สัญญาวิทยา’ ก็มีข้อจำกัดเช่นกัน กล่าวคือเป็นการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมในฐานะ ‘ตัวบท (text)’ ที่สามารถ ‘อ่าน’ ได้ในแง่สัญลักษณ์ แต่ประโยชน์ใช้สอย หรือการใช้ตัวสถาปัตยกรรมโดยผู้คน ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญที่สุดอย่างหนึ่งที่ทำให้สถาปัตยกรรมต่างจากศิลปะนั้นไม่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง¹⁶

ข้อจำกัดดังกล่าวได้นำมาสู่ประเด็นของหลักฐานที่ใช้ในการวิเคราะห์สถาปัตยกรรมของประวัติศาสตร์นิพนธ์แนวทางนี้ แม้จะวิพากษ์วิจารณ์การวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในโลกตะวันตกและประเทศไทยที่เน้นประเด็นของ ‘รูปแบบ’ ‘อิทธิพล’ และ ‘การปรับใช้’ แต่ข้อมูลที่ประวัติศาสตร์นิพนธ์ภายใต้กรอบทฤษฎีสัญญาใช้เป็นหลักฐานสนับสนุนการตีความยังคงจำกัดอยู่ที่ ‘รูปแบบ’ ทางสถาปัตยกรรมในงานที่ใช้เป็นกรณีศึกษา และไม่มีการใช้ข้อมูลทางประวัติศาสตร์ประเภทอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ ‘วัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรม’¹⁷ เช่น แบบสถาปัตยกรรม สิ่งตีพิมพ์ทางสถาปัตยกรรม นิทรรศการทางสถาปัตยกรรม และการประกวดแบบมากนัก การกำเนิดและถ่ายทอดแนวคิดทางสถาปัตยกรรม การออกแบบ การก่อสร้าง การใช้งาน และการยอมรับและปฏิเสธของสังคมต่องานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่มีบทบาทในการกำหนดทิศทางและแนวคิดด้านสถาปัตยกรรม ถ้าข้อมูลเหล่านี้ถูกนำมาประกอบการวิเคราะห์จะเปิดโอกาสให้งานวิจัยตั้งคำถามได้หลากหลายมากขึ้น

อาจไม่ใช่เพียงคำถามที่เกี่ยวกับการเป็นสัญลักษณ์ที่สะท้อนสภาวะทางสังคม วัฒนธรรมและการเมืองในขณะนั้นเพียงอย่างเดียว แต่เกี่ยวกับบทบาทของตัว สถาปัตยกรรมและวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมที่มีต่อสังคม วัฒนธรรม และการเมืองโดยตรง

“ค้นหา” แนวทางใหม่ ทฤษฎีหลังอาณานิคม และความหลากหลายของคำถามวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ ในประเทศไทย

งานวิจัยเกี่ยวกับประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยที่ ทำขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 2550 เป็นต้นมามีคำถามวิจัยที่หลากหลายมากขึ้น¹⁸ ในช่วงหนึ่งทศวรรษมานี้ประเทศไทยตกอยู่ในสภาวะไร้เสถียรภาพทาง การเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ภายใต้การนำของรัฐบาลทหารที่เริ่มต้นจาก การรัฐประหาร พ.ศ. 2549 สลับกับรัฐบาลจากการเลือกตั้งหลายชุดที่ถูกตั้ง คำถามเกี่ยวกับการทุจริตอย่างหนัก ประชาชนจำนวนมากแบ่งเป็นฝักเป็นฝ่าย ปัญหาความเหลื่อมล้ำระหว่างชนบทกับเมืองยังไม่ได้รับการแก้ไข แต่กลับ ซ้ำซ้อนยิ่งขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันของรัฐและประชาชนยังถูกตั้ง คำถามอย่างต่อเนื่องภายใต้สิทธิเสรีภาพในการแสดงออกที่จำกัด

ทฤษฎีหลังอาณานิคม (postcolonial theories) มีบทบาทสำคัญทั้ง ทางตรงและทางอ้อมในการตั้งคำถามใหม่ ๆ ในงานวิจัยเกี่ยวกับสถาปัตยกรรม สมัยใหม่ในประเทศไทยในช่วงหลังนี้ แต่ฐานความคิดของประวัติศาสตร์ แห่งชาติที่ว่า ประวัติศาสตร์ชาติไทยสมัยใหม่มีความจำเพาะและไม่สามารถ เปรียบเทียบกับประเทศเพื่อนบ้านได้ เนื่องจากประเทศไทยไม่เคยตกเป็น อาณานิคมของตะวันตกนั้นยังเป็นกรอบทฤษฎีที่ยังทรงอิทธิพล และทำให้นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ไทยจำนวนมากยังลังเลที่จะใช้ทฤษฎีหลังอาณานิคมมาช่วยในการศึกษาทั้งประวัติศาสตร์สังคม เศรษฐกิจและการเมืองไทย และประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทย แต่ถ้าพิจารณา ข้อสังเกตที่ว่าสยามมีสถานะกึ่งอาณานิคมที่ตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของ มหาอำนาจตะวันตกอย่างมาก และนำมาซึ่งมาตรการตอบโต้ทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจจากชนชั้นนำสยามกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งส่งผลกระทบต่อ ประชากรสยามทุกระดับชั้นอย่างใหญ่หลวงแล้ว จะเห็นได้ว่าทฤษฎีหลัง อาณานิคมหลายทฤษฎีสามารถเป็นประโยชน์ในการเปิดประเด็นต่าง ๆ ที่อาจ มีความคล้ายคลึงกับกรณีของประเทศเพื่อนบ้าน

ยกตัวอย่างเช่น การกดขี่และการสร้างลำดับชั้นของสังคมในสมัย อาณานิคม รวมถึงความพยายามในการกลืนวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย หรือการ กดดันชนชั้นนำเดิมที่เสียประโยชน์และกลุ่มคนที่ต่อต้านเจ้าอาณานิคม ซึ่งเป็น เรื่องที่เกิดขึ้นระหว่างเจ้าอาณานิคมกับชนพื้นเมือง สามารถนำมาเปรียบเทียบ

กับสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทยในสมัยเดียวกัน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นระหว่างคนหลายกลุ่ม เช่น ชนชั้นปกครองจากกรุงเทพฯ และเจ้าผู้ครองนครทางเหนือ ในกระบวนการรวมประเทศราชทางเหนือเดิมของสยามเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของระบบการปกครองแบบใหม่ที่มีการรวมศูนย์อยู่ที่กรุงเทพฯ หรืออย่างกรณีที่รัฐบาลของจอมพล ป. พิบูลสงครามทั้ง 2 สมัยพยายามกดดันชาวจีนชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวมุสลิมให้มีความรู้สึกรู้ว่าเป็นคนไทย เป็นต้น

เหตุการณ์ข้างต้นทั้งหมดนี้มีความเกี่ยวข้องกับการเข้าสู่ความเป็นสมัยใหม่ของสังคมไทยและความสัมพันธ์กับมหาอำนาจตะวันตก ซึ่งเกี่ยวข้องกับประเด็นคู่ตรงข้ามระหว่างตะวันตกและตะวันออก (west vs east) และความเป็นสมัยใหม่และประเพณี (modernity vs tradition) ที่ทฤษฎีหลังอาณานิคมได้วิพากษ์วิจารณ์เอาไว้ คู่ตรงข้ามดังกล่าวเป็นมรดกตกทอดจากความคิดยุคอาณานิคม ซึ่งถูกกำหนดขึ้นโดยเจ้าอาณานิคมในประเทศต่าง ๆ ทั้งนี้ไม่ได้ต่างไปจากประเด็นคู่ตรงข้ามระหว่างความเป็นตะวันตกกับความเป็นไทย หรือคู่ตรงข้ามระหว่างความเป็นสมัยใหม่และความเป็นไทยแบบดั้งเดิม ซึ่งถูกสร้างขึ้นโดยชนชั้นนำไทยที่ได้รับอิทธิพลทางความคิดมาจากมหาอำนาจตะวันตกอีกทีแต่อย่างใด ประเด็นทางการเมือง สังคม และวัฒนธรรมดังกล่าวซึ่งสถาปตยกรรมในอดีตได้เข้าไปเกี่ยวข้องทั้งเรื่องรูปแบบ การวางผัง และการใช้งานในที่ว่างของเมืองอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้นั้นสะท้อนมาถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์และสถาปตยกรรมในปัจจุบันได้เช่นกัน

ทฤษฎีหลังอาณานิคมเข้ามาช่วยเปิดมุมมองที่ซับซ้อน และเผยให้เห็นกระบวนการรับและต่อต้านความเป็นสมัยใหม่หรือสิ่งใด ๆ จากตะวันตกของชนชั้นนำไทย (และชนชั้นกลางในช่วงหลังจนมาถึงปัจจุบัน) บนฐานความคิดที่ว่า กระบวนการดังกล่าวมักเกี่ยวข้องกับการแปรเปลี่ยนไปจากต้นฉบับ การกลืนให้เป็นท้องถิ่น การผสมผสานวัฒนธรรม และการต่อรอง ซึ่งมักทำให้เกิดผลลัพธ์ที่มีลักษณะของการผสมผสาน ความหลากหลาย ความคาดไม่ถึง และความไม่แน่นอนของทั้งวัฒนธรรมหรือหลักปฏิบัติที่ต้นทางและปลายทางเสมอ¹⁹

การยกตัวอย่างการศึกษาอาคารประวัติศาสตร์ที่ผสมผสาน วัสดุ และงานระบบซึ่งตอบรับการใช้งานสมัยใหม่เข้ากับองค์ประกอบสถาปตยกรรมไทยในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อย่างหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นงานออกแบบร่วมกันระหว่างพระสาโรชรัตนนิมมานก์ และพระพรหมพิจิตร ในสมัยที่หลวงพิบูลสงครามเป็นอธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อาจทำให้เข้าใจประเด็นนี้ในแง่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์สถาปตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยได้ชัดเจน

แนวทางแรก การศึกษาที่อยู่บนกรอบทฤษฎีของประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทยอาจมุ่งศึกษาอาคารนี้ในแง่ของรูปแบบ และที่มาที่ไปของต้นแบบในส่วนที่เป็นแบบสมัยใหม่และส่วนที่เป็นไทย อาจรวมไปถึงการ

“ผสมผสาน” และ “ประยุกต์” ต้นแบบทั้งสองจนออกมาเป็นงานนั้น ๆ เช่น มีการวางผังที่ตอบรับกับการใช้งานของหอประชุมสมัยใหม่ แต่ใช้รูปทรงและองค์ประกอบที่ประยุกต์มาจากพระอุโบสถวัดราชาธิวาส และภายหลังมีการปรับปรุงต่อเติมให้เหมาะกับภูมิอากาศในประเทศไทยด้วยการเปลี่ยนผนังหอประชุมเป็นซิเมนต์บล็อกช่องลม และยื่นระเบียงมีหลังคาคลุมออกไปด้านข้าง

แนวทางที่สอง การศึกษาตามกรอบทฤษฎีสัญญาวิทยาที่ “อ่าน” สัญลักษณ์ในสถาปัตยกรรมอาจอธิบายว่า การผสมผสานองค์ประกอบสมัยใหม่และไทยเข้าด้วยกัน “สื่อ” ถึงความทันสมัยที่ไม่ไร้ราก สื่อถึงการพัฒนาอย่างต่อเนื่องของอารยธรรมไทยจากอดีตถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นคุณสมบัติของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มี “ความเป็นไทย” และด้วยความที่องค์ประกอบแบบไทยในงานหอประชุมแห่งนี้ทำด้วยคอนกรีตถอดพิมพ์ที่ลวดลายถูกลดทอนไม่ละเอียดยุ่มเฟือยแบบสถาปัตยกรรมไทยในยุคก่อน มันจึง “สื่อ” ถึงการตัดขาดจากยุคก่อนหน้าภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อีกประการหนึ่ง²⁰

ส่วนแนวทางภายใต้กรอบทฤษฎีหลังอาณานิคมอาจมุ่งเน้นวิเคราะห์พลวัตทางวัฒนธรรม การสร้างองค์ความรู้ และระบบระเบียบการปฏิบัติงานสมัยใหม่ที่ทำให้เกิดการผสมผสานของรูปแบบและการก่อสร้างหอประชุมดังกล่าว รวมทั้งการร่วมมือและต่อรองระหว่างองค์ความรู้และอาชีพแบบสมัยใหม่และดั้งเดิม เช่น ในขั้นตอนการออกแบบ ซึ่งเกิดขึ้นในขณะที่รัฐบาลคณะราษฎรพยายามสร้างสรรค์ และใช้ศิลปะและสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ในการปลุกเร้าประชาชนให้รู้สึกถึงการเข้าสู่ยุคสมัยใหม่ของชาติไทยที่ไม่เพียงแต่ทันสมัยแต่ยังมีอารยธรรมอันยาวนานนั้น วงการสถาปนิกไทยยังแคบและมีเพียงสถาปนิกนักเรียนนอกไม่กี่คนทำงานให้กับรัฐบาล สถาปนิกนักเรียนนอกเหล่านี้ได้รับความรู้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมและฝึกหัดวิชาชีพสถาปนิกมาในแนวทางของยุโรป ซึ่งได้รับการยอมรับนับถือว่าเป็นองค์ความรู้สากลที่นักเรียนสถาปัตยกรรมจากประเทศที่เจริญน้อยกว่าจะต้องร่ำเรียนและนำไปปฏิบัติเพื่อเป็นส่วนส่งเสริมให้ประเทศของตนเจริญทัดเทียมนานาชาติอารยประเทศ แน่แน่นอนว่าในโรงเรียนสถาปัตยกรรมของมหาวิทยาลัยลิเวอร์พูลที่พระสาโรชรัตนนิมมานก์เล่าเรียนมานั้นไม่มีการเรียนการสอนเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมไทยแต่อย่างใด เมื่อถึงคราวต้องออกแบบอาคารสมัยใหม่ในรูปแบบไทยเช่นหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยนี้ จึงต้องทำงานร่วมกับช่างผู้มีความรู้และประสบการณ์ในการออกแบบอาคารรูปแบบไทยมาก่อน อย่างพระพรหมพิจิตร²¹

จากการศึกษาแบบสถาปัตยกรรมต้นฉบับของหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยซึ่งเขียนโดยทั้งกองสถาปัตยกรรม และกองประณีตศิลปกรรมซึ่งมีพระสาโรชรัตนนิมมานก์และพระพรหมพิจิตรเป็นผู้อำนวยการตามลำดับนั้น

พบว่ากองสถาปัตยกรรมออกแบบผังพื้นและรูปตัดซึ่งมีโครงถักคอนกรีตขนาดใหญ่เป็นโครงสร้างหลังคา สำหรับผังฝ้าเพดานและรูปด้านนั้นออกแบบโดยกองประณีตศิลปกรรม และได้รับการตรวจโดยพระสาโรชรัตนนิมมานก์อีกทีหนึ่ง การ “ตรวจ” โดยสถาปนิกหัวหน้ากองสถาปัตยกรรมเป็นขั้นตอนที่ระบุไว้ในหลักการปฏิบัติงานของกองสถาปัตยกรรมและกองประณีตศิลปกรรม ซึ่งแสดงให้เห็นว่าแม้หน่วยงานทั้งสองจะร่วมกันออกแบบงานแบบไทย แต่สถานะของหัวหน้าทีมนี้เป็นของสถาปนิกสมัยใหม่²²

คู่มือของกรมศิลปากรยังระบุไว้ด้วยว่าอาคารสมัยใหม่แบบไทยต้องออกแบบผังพื้นโดยกองสถาปัตยกรรมก่อนแล้วกองประณีตศิลปกรรมจึงขึ้นรูปทรง หลักการปฏิบัติงานของกองสถาปัตยกรรมและกองประณีตศิลปกรรมดังกล่าวนี้อาจแสดงให้เห็นว่า สถาปนิกแผนใหม่มีอำนาจเหนือช่างสถาปัตยกรรมไทย แต่เมื่อพิจารณาหลักฐานการสื่อสารระหว่างพระสาโรชรัตนนิมมานก์ พระพรหมพิจิตร และหลวงพิบูลสงคราม อธิการบดีจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยในฐานะเจ้าของโครงการ ในขั้นตอนระหว่างการเริ่มโครงการจนการตรวจงานขึ้นสุดท้ายปรากฏว่า พระพรหมพิจิตรเป็นผู้ร่างรูปด้านด้านหน้าก่อน จากนั้นสถาปนิกภายใต้บังคับบัญชาของพระสาโรชรัตนนิมมานก์จึงเริ่มออกแบบผังและโครงสร้างตามขนาด และสัดส่วนของแบบร่างรูปด้าน²³

ขั้นตอนในการทำงานจริงดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าแม้สถาปนิกที่สำเร็จวิชาสถาปัตยกรรมในระบบการศึกษาสมัยใหม่จากยุโรปจะถูกวางตัวให้เป็นผู้นำในทีมออกแบบ แต่ช่างผู้เรียนรู้ฝึกฝนวิชาสถาปัตยกรรมแบบไทยในประเทศ และคิดแบบด้วยวิธี ‘ตามอย่างครู’ (พระพรหมพิจิตรประยุกต์รูปด้านพระอุโบสถวัดราชาธิวาสของสมเด็จพระเจ้าฟ้า กรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์มาเป็นรูปด้านของหอประชุมฯ) กลับเป็นผู้กำหนดรูปทรงของอาคารให้สถาปนิก หัวหน้าทีมต้องออกแบบที่ว่างและโครงสร้างสมัยใหม่ให้สอดคล้องกับรูปทรงนั้น ซึ่งความสัมพันธ์และกระบวนการทำงานทั้งหมดนี้ชี้ให้เห็นถึงความซับซ้อนของการออกแบบสถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่ในช่วงก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 โดยแสดงให้เห็นว่าความรู้ ระบบการทำงาน และวิชาชีพสมัยใหม่ไม่ได้เข้ามาแทนที่สิ่งที่ปฏิบัติมาแต่เดิมเสียทีเดียว แต่มีการต่อรองจากความรู้และอาชีพแบบเก่าร่วมอยู่

แม้การวิจัยและประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยภายใต้กรอบทฤษฎีหลังอาณานิคมจะเปิดประเด็นใหม่ ๆ ในการศึกษาได้มาก แต่ยังคงมีข้อจำกัดในแง่ที่ว่าการศึกษาแนวทางนี้ยังคงมุ่งไปที่ความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจและสถาปัตยกรรมเป็นหลัก ซึ่งยังเป็นประเด็นที่คล้ายคลึงกับการศึกษาภายใต้กรอบทฤษฎีสัญญาวิทยาอยู่นั่นเอง

บทสรุป

นับตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 2530 จนถึงปัจจุบัน ประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยมีการพัฒนาในแง่กรอบทฤษฎีในการศึกษา หลักฐานที่ใช้ กรอบเวลาในการศึกษามาเป็นลำดับ ภายใต้การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยแวดล้อมทางการเมืองและสังคมของประเทศในรอบสามทศวรรษที่ผ่านมา งานในยุคบุกเบิกเริ่มต้นด้วยการวิจัยภายใต้กรอบทฤษฎีของการศึกษาประวัติศาสตร์แห่งชาติที่ว่าด้วยการเลือกรับปรับใช้ความทันสมัยจากโลกตะวันตกให้เข้ากับสภาพสังคม วัฒนธรรม และสภาพแวดล้อมสมัยใหม่ของไทย อันเกิดจากการพัฒนาของประเทศที่ค่อยเป็นค่อยไปและไม่ได้ตกเป็นอาณานิคมของมหาอำนาจตะวันตก หลักฐานที่ใช้คือการสำรวจอาคารจริง และข้อมูลเกี่ยวกับงานสถาปัตยกรรมทั้งที่เป็นลายลักษณ์อักษรและคำบอกเล่าจากสถาปนิก จนในช่วง 10 ปีให้หลังจึงเริ่มมีประวัติศาสตร์นิพนธ์ภายใต้กรอบทฤษฎีสัญญาวิทยา ซึ่งมองสถาปัตยกรรมเป็นสัญลักษณ์ที่สื่อความหมาย โดยเฉพาะความหมายทางการเมือง และประวัติศาสตร์นิพนธ์ภายใต้กรอบทฤษฎีหลังอาณานิคมที่ไม่ได้ศึกษาเฉพาะตัวสถาปัตยกรรม แต่รวมถึงวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมในแง่ของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในสังคมเข้ามาด้วย โดยหลักฐานที่นำมาใช้มีทั้งหลักฐานที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรมโดยตรง เช่น แบบสถาปัตยกรรม ข้อมูลเกี่ยวกับสิ่งที่สอนหรือถกเถียงในโรงเรียนและสมาคมวิชาชีพ สิ่งตีพิมพ์ทางสถาปัตยกรรม การออกแบบ การก่อสร้าง การใช้งาน การยอมรับและปฏิเสธของสังคมต่องานสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ และหลักฐานที่ไม่ได้เกี่ยวกับสถาปัตยกรรมโดยตรง แต่เป็นหลักฐานที่ทำให้เห็นภาพบริบทของวัฒนธรรมทางสถาปัตยกรรม เช่น สิ่งพิมพ์ร่วมสมัยทั้งของรัฐและสื่อมวลชน งานศิลปะ เป็นต้น

ในด้านกรอบเวลาในการศึกษา ประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยไม่ได้จำกัดอยู่เพียงประวัติศาสตร์ของสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในรูปแบบของ Modern Movement หรือสถาปัตยกรรมที่สร้างหลัง พ.ศ. 2475 เท่านั้น แต่รวมไปถึงสถาปัตยกรรมรูปแบบอื่น ๆ ที่ถูกสร้างขึ้นในช่วงเวลาแห่งการเข้าสู่สมัยใหม่ของประเทศไทย ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา

กล่าวโดยสรุปคือประวัติศาสตร์นิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ในประเทศไทยที่เกิดจากการวิจัยภายใต้กรอบทฤษฎีทางประวัติศาสตร์ต่างสำนักในช่วงเวลาที่ผ่านมาไม่ได้ขัดแย้งกันเอง การวิจัยในยุคบุกเบิกนอกจากจะสร้างฐานข้อมูลอันเป็นประโยชน์ให้กับทั้งสถาปนิกในยุคหลังได้ศึกษาถึงแนวคิดและข้อคิดที่อาจเป็นประโยชน์ในการออกแบบในปัจจุบันแล้วยังเป็นฐานข้อมูลสำคัญให้กับงานวิจัยในยุคต่อมา ซึ่งอาจมีแง่มุมที่ต้องการศึกษาและความเชื่อต่อบทบาทของสถาปัตยกรรมและสถาปนิกที่แตกต่างออกไป ตามสภาวะทาง

สังคม วัฒนธรรม และการเมือง ที่ส่งผลให้นักวิจัย นักประวัติศาสตร์ และ
สังคมคาดหวังกับประวัติศาสตร์นิพนธ์ทางสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่สะท้อน
และเกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ ในสังคมปัจจุบันอย่างชัดเจนขึ้น

เชิงอรรถ

- ¹ John Musgrove, ed., *Sir Banister Fletcher's a History of Architecture* (London : Butterworths, 1987), 1483-500.
- ² ดู Kenneth Frampton, ed., *World Architecture 1900-2000 : A Critical Mosaic* (New York : Springer-Verlag, 2000), 90-91.
- ³ ดู Marshall Berman, *All That Is Solid Melts Into Air : The Experience of Modernity* (London : Verso, 1983); Michel Foucault, *Discipline and Punish : The Birth of the Prison* (New York : Vintage Books, 1995).
- ⁴ ดู David K. Wyatt, *Thailand : A Short History*, 2nd ed. (New Haven : Yale University Press, 2004).
- ⁵ ชฎานุช วังรุ่งอรุณ, *สองทศวรรษงานออกแบบอาคารประเทศไทย 2511-2532* (กรุงเทพฯ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรมแสงอรุณ, 2532); ผุสดี ทิพทัส, *สถาปัตยกรรม...ย้อนอดีตนิจุปัจจุบัน* (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2535); วิมลสิทธิ์ หรยางกูร และคนอื่น ๆ, *พัฒนาการแนวความคิดและรูปแบบของงานสถาปัตยกรรม อดีต ปัจจุบัน และอนาคต* (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2536); ผุสดี ทิพทัส, *สถาปนิกสยาม : พื้นฐาน บทบาท และแนวคิด* (พ.ศ. 2475-2537) (กรุงเทพฯ : สมาคมสถาปนิกสยาม, 2539).
- ⁶ ผุสดี ทิพทัส เป็นผู้ร่วมออกแบบบ้านบุญญวัฒน์-ผุสดี ทิพทัส ซึ่งใช้โครงสร้างและวัสดุสมัยใหม่เป็นหลัก แต่มีลักษณะและการวางผังคล้ายเรือนไทยภาคกลาง กล่าวคือ มีการยกพื้นสูง มีชานด้านบนเชื่อมเรือนพ่อ แม่ ลูก เรือนพักผ่อน และเรือนต้นไม้ โดยบ้านหลังนี้ได้รับรางวัลสถาปัตยกรรมดีเด่น เหรียญทอง จากสมาคมสถาปนิกสยามใน พ.ศ. 2527; วิมลสิทธิ์ หรยางกูร เขียนบทความและทำวิจัยเกี่ยวกับอัตลักษณ์ไทยร่วมสมัยในสถาปัตยกรรมจวบจนปัจจุบัน ดู วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, “ปัญหาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรม,” *อาษา* 12, 1 (เมษายน 2529) : 74-79; วิมลสิทธิ์ หรยางกูร, *รายงานการวิจัย โครงการการสร้างสรรค์เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมไทยสมัยใหม่* (กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2558).
- ⁷ ดู ไชแสง ศุขะวัฒนะ, “การศึกษาอิทธิพลของสถาปัตยกรรมตะวันตกที่มีต่อแบบอย่างของงานสถาปัตยกรรมในประเทศไทย พ.ศ. 2208-2475” (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,

2520); Trungjai Buranasomphob and Theera Nuchpiam, “Influence of Italian Architecture on Thai Architecture,” in *International Conference on Italian-Thai Studies from the Nineteenth Century to the Present* (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 1997); วิโชค มุกดามณี, *ศิลปะรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1-8* (กรุงเทพฯ : คณะกรรมการอำนวยการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี, 2541). สำหรับงานวิจัยที่สมบูรณ์และครอบคลุมตัวอย่างสถาปัตยกรรมประเภทนี้มากที่สุดคือ สมชาติ จึงสิริอารักษ์, *สถาปัตยกรรมแบบตะวันตกในสยาม สมัยรัชกาลที่ 4-พ.ศ. 2480* (กรุงเทพฯ : คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553).

⁸ ผุสดี ทิพทัส, *ช่างฝรั่งในกรุงสยาม* (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541).

⁹ ดู Thongchai Winichakul, *Siam Mapped : A History of the Geo-body of a Nation* (Honolulu : University of Hawaii Press, 1994); Rachel V. Harrison and Peter A. Jackson, ed., *The Ambiguous Allure of the West : Traces of the Colonial in Thailand* (Hong Kong : Hong Kong University Press, 2009).

¹⁰ Rosalind C. Morris, “Surviving Pleasure at the Periphery : Chiang Mai and the Photographies of Political Trauma in Thailand, 1976-1992,” *Public Culture* 2, 10 (Winter 1998) : 341-370, 363.

¹¹ ดู Kasian Tejapira, “The Misbehaving Jeks : The Evolving Regime of Thainess and Sino-Thai Challenges,” *Asian Ethnicity* 10, 3 (October 2009) : 263-283; Mary Beth Mills, “Contesting the Margins of Modernity : Women, Migration, and Consumption in Thailand,” *American Ethnologist* 24, 1 (February 1997) : 37-61.

¹² Kumpong Noobanjong, “Power, Identity, and the Rise of Modern Architecture : From Siam to Thailand” (Ph.D. dissertation, University of Colorado at Denver, 2003).

¹³ Kumpong Noobanjong, *The Aesthetics of Power : Architecture, Modernity, and Identity from Siam to Thailand* (Bangkok : White Lotus, 2013).

- ¹⁴ ชาตรี ประทีปนันทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547); ชาตรี ประทีปนันทการ, *ศิลปสถาปัตยกรรม คณะราษฎร : สัญลักษณ์ทางการเมืองในเชิงอุดมการณ์* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2552).
- ¹⁵ ชาตรี ประทีปนันทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม*, 316.
- ¹⁶ ดู Peter Blundell Jones, "Architecture and Anthropology," *A.D. Profile* 124, 66 (Winter 1996) : 22-25.
- ¹⁷ ดู Roy Landau, "The History of Modern Architecture That Still Needs to be Written," *AA Files* 21, 57 (Spring 1991) : 49-51.
- ¹⁸ ดู Pinai Sirikiatikul, "Remaking Modern Bangkok : Urban Renewal on Rajadamnern Boulevard, 1932 - 1957" (Master dissertation, University College London, 2007); Mom Luang Chittawadi Chitrabongs, "Cleanliness in Thailand : King Rama V's 'Strategy of Hygiene' from Urban Planning to Dress Codes in the Late-Nineteenth-Century" (Ph.D. dissertation, Architectural Association, 2010); Pirasri Povatong, "Building Siwilai : Transformation of Architecture and Architectural Practice in Siam during the Reign of Rama V, 1868 - 1910" (Ph.D. dissertation, University of Michigan, 2011); Lawrence Chua, "Building Siam : Leisure, Race, and Nationalism in Modern Thai Architecture, 1910 - 1973" (Ph.D. dissertation, Cornell University, 2012); Chomchon Fusingpaiboon, "Modernisation of Building : The Transplantation of the Concept of Architecture from Europe to Thailand, 1930s - 1950s" (Ph.D. dissertation, University of Sheffield, 2014).
- ¹⁹ Edward W. Said, *Culture and Imperialism* (London : Chatto & Windus, 1993), xxix.
- ²⁰ ชาตรี ประทีปนันทการ, *การเมืองและสังคมในศิลปสถาปัตยกรรม สยามสมัย ไทยประยุกต์ ชาตินิยม* (กรุงเทพฯ : มติชน, 2547), 360 - 384.

- ²¹ ดูประวัติการออกแบบก่อสร้างหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยฉบับเต็มใน ชมชน ฟุสินไพบูลย์, "ประวัติการออกแบบ ก่อสร้าง และซ่อมแซมหอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย," ใน *หอประชุมจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย* (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 14 - 39.
- ²² "ตั้งกรมศิลปากร," 3 พฤษภาคม 2476, เอกสารกระทรวงศึกษาธิการ, ศธ. 0701.1.1/1, สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ.
- ²³ "ที่ดิน ทรัพย์สิน ก่อสร้าง ซ่อมแซม," 10 พฤศจิกายน 2480-14 กุมภาพันธ์ 2481, จ. 18, หอประวัติจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

Bibliography

Sources (Thai)

- Baeb Tawan Tok Nai Sayam Samai Ratchakan Thi 4-Por. Sor. 2480 [Western Style Architecture in Siam The 4th Reign-1937]*. Bangkok : Faculty of Architecture, Silpakorn University, 2010.
- Chulalongkorn University Archives. Cho. 18. "Thi Din Sap Sin Ko Sang Som Saem [Land, Properties, Construction, Maintenance]." 10 November 1937 - 14 February 1939.
- Fusingpaiboon, Chomchon. "Prawat Kan Ok Baeb Ko Sang Lae Som Saem Ho Prachum Chulalongkorn Mahawiththayalai [The History of the Design, Construction, and Maintenance of Chulalongkorn University Auditorium]." In *Ho Prachum Chulalongkorn Mahawiththayalai [Chulalongkorn University Auditorium]*, 14-39. Bangkok : Chulalongkorn University, 2016.
- Horayangkun, Wimonisit. "Panha Ekkalak Sathapattayakam [The Problem of Architectural Identity]." *Asa* 12, 1 (April 1986) : 74-79.

- Horayangkun, Wimonsit. *Rai Ngan Kan Wichai Khrong Kan Sang San Ekkalak Sathapattayakam Thai Samai Mai [Research Report on the Creation of the Identity of Modern Thai Architecture]*. Bangkok : The Thailand Research Fund, 2015.
- Horayangkun, Wimonsit et al. *Patthanakan Naew Khwam Kit Lae Rub Baeb Khong Ngan Sathapattayakam Adit Patchuban Lae Anakot [Development, Ideas, and Styles of Architecture : Past Present and Future]*. Bangkok : The Association of Siamese Architects, 1993.
- Mukdamani, Wichok. *Sinlapa Rattanakosin Ratchakan Thi 1–8 [Rattanakosin Art in the 1st–8th reigns]*. Bangkok : The Committee of the Golden Jubilee Celebration, 1998.
- Prakitnonthakan, Chatri. *Kan Mueng Lae Sangkhom Nai Sinlapa Sathapattayakam Sayam Samai Thai Prayuk Chat Niyom [Politics and Society in Art and Architecture : The Era of Siam, Transformed Thai, and Nationalism]*. Bangkok : Matichon, 2004.
- _____. *Sinlapa Sathapat- tayakam Khana Ratsadon : Sanyalak Thang Kan Mueng Nai Choeng Udomkan [The Art and Architecture of the People's Party : The Ideological and Political Symbols]*. Bangkok : Matichon, 2009.
- Sukhavadhana, Khaisang. “Kansuksa Itthiphon Khong Sathapattayakam Tawantok Thi Mi to Baeb Yang Khong Ngan Sathapattayakam Nai Prathet Thai Por. Sor. 2208–2475 [A Study of the Western Architectural Influences on Styles of Architecture in Thailand During A.D. 1665–1932].” Master Thesis, Chulalongkorn University, 1987.
- The National Archives of Thailand. The Ministry of Education. Sor. Tor. 0701.1.1/1. “Tang Krom Sinlapakon [The Establishment of the Department of Fine Arts].” 3 May 1933.
- Tiptas, Putsadi. *Chang Farang Nai Krung Sayam [European Builders in Siam]*. Bangkok : Chulalongkorn University Press, 1998.
- _____. *Sathapanik Sayam : Phuen Than Bot Bath Lae Naew Kid (Por. Sor. 2475–2537) [Siamese Architects : Foundation, Roles, and Ideas (1932–1994)]*. Bangkok : The Association of Siamese Architects, 1996.
- _____. *Sathapattayakam...Yon Adit Phinit Patchuban [Architecture...Past and Present]*. Bangkok : The Association of Siamese Architects, 1992.
- Wangrungrarun, Chadanut. *Song Thatsawat Ngan Ok Baeb Akhan Nai Prathet Thai Por. Sor. 2511–2532 [Two Decades of Building Design in Thailand 1968–1989]*. Bangkok : Saeng Arun Art Center, 1989.

Sources (English)

- Berman, Marshall. *All That Is Solid Melts Into Air : The Experience of Modernity*. London : Verso, 1983.
- Buranasomphob, Trungjai and Theera Nuchpiam. “Influence of Italian Architecture on Thai Architecture.” in *International Conference on Italian-Thai Studies from the Nineteenth Century to the Present*. Bangkok : Silpakorn University, 1997.
- Chitrabongs, Chittawadi, Mom luang. “Cleanliness in Thailand : King Rama V’s “Strategy of Hygiene” from Urban Planning to Dress Codes in the Late-Nineteenth-Century.” Ph.D. dissertation, Architectural Association, 2010.

- Chua, Lawrence. "Building Siam : Leisure, Race, and Nationalism in Modern Thai Architecture, 1910 – 1973." Ph.D. dissertation, Cornell University, 2012.
- Foucault, Michel. *Discipline and Punish : The Birth of the Prison*. New York : Vintage Books, 1995.
- Frampton, Kenneth, ed. *World Architecture 1900–2000 : A Critical Mosaic*. New York : Springer-Verlag, 2000.
- Fusinpaiboon, Chomchon. "Modernisation of Building : The Transplantation of the Concept of Architecture from Europe to Thailand, 1930s - 1950s." Ph.D. dissertation, University of Sheffield, 2014.
- Harrison, Rachel V. and Peter A. Jackson, ed. *The Ambiguous Allure of the West : Traces of the Colonial in Thailand*. Hong Kong : Hong Kong University Press, 2009.
- Jones, Peter Blundell. "Architecture and Anthropology." *A.D. Profile* 124, 66 (Winter 1996) : 22-25.
- Landau, Roy. "The History of Modern Architecture That Still Needs to be Written." *AA Files* 21, 57 (Spring 1991) : 49-51.
- Mills, Mary Beth. "Contesting the Margins of Modernity : Women, Migration, and Consumption in Thailand." *American Ethnologist* 24, 1 (February 1997) : 37-61.
- Morris, Rosalind C. "Surviving Pleasure at the Periphery : Chiang Mai and the Photographies of Political Trauma in Thailand, 1976–1992." *Public Culture* 2, 10 (Winter 1998) : 341-370, 363.
- Musgrove, John, ed. *Sir Banister Fletcher's a History of Architecture*. London : Butterworths, 1987.
- Noobanjong, Kumpong. "Power, Identity, and the Rise of Modern Architecture : From Siam to Thailand." Ph.D. dissertation, University of Colorado at Denver, 2003.
- _____. *The Aesthetics of Power : Architecture, Modernity, and Identity from Siam to Thailand*. Bangkok : White Lotus, 2013.
- Povatong, Pirasri. "Building Siwilai : Transformation of Architecture and Architectural Practice in Siam during the Reign of Rama V, 1868 – 1910." Ph.D. dissertation, University of Michigan, 2011.
- Said, Edward W. *Culture and Imperialism*. London : Chatto & Windus, 1993.
- Sirikiatikul. Pinai "Remaking Modern Bangkok : Urban Renewal on Rajadamnern Boulevard, 1932 – 1957." Master dissertation, University College London, 2007.
- Tejapira, Kasian. "The Misbehaving Jeks : The Evolving Regime of Thainess and Sino-Thai Challenges." *Asian Ethnicity* 10, 3 (October 2009) : 263–283.
- Winichakul, Thongchai. *Siam Mapped : A History of the Geo-body of a Nation*. Honolulu : University of Hawaii Press, 1994.
- Wyatt, David K. *Thailand : A Short History*. 2nd ed. New Haven : Yale University Press, 2004.